

ЛИСЕНКО С. В.

доктор юридичних наук, професор,
директор
(Інститут безпеки Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»)
ORCID ID: 0000-0002-7050-5536

НЕСТОР В. Р.

доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії держави і права
та конституційного права
(Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»)
ORCID ID: 0000-0002-2574-9216

БАРАНОВСЬКА В.М.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського
та трудового права
(Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом»)
ORCID ID: 0000-0003-0185-8538

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.93>

**ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ**

Юридичне тлумачення є невід'ємною складовою процесу реалізації правових норм. Його необхідність обумовлена тим, що нормативно-правові акти містять загальні, а іноді й абстрактні положення, викладені не лише в знаковій системі чи мовно-структурному форматі, але й «юридичною мовою». Це потребує значних інтелектуальних зусиль із залученням як суб'єктивного, так і об'єктивного застосування юридичних та інших спеціалізованих знань. На сьогодні в Україні питання тлумачення норм права є надзвичайно актуальним, особливо серед практикуючих юристів. Тлумачення норм здійснюється всіма суб'єктами, які їх впроваджують, що підкреслює важливість класифікації видів тлумачення відповідно до суб'єктів, які його виконують.

Стаття присвячена розгляду поняття офіційного тлумачення Конституції як юридичної діяльності, спрямованої на уточнення змісту конституційних норм для забезпечення їх ефективної реалізації в практиці. Визначено основні аспекти такого тлумачення, зокрема його межі, суб'єкти, форми здійснення

і правові наслідки. Окремо проаналізовано відмінності тлумачення від процесів правозастосування та правотворчості, що дозволяє аргументувати його унікальну функцію в структурі правової системи. Особливий акцент зроблено на значенні офіційного тлумачення як механізму підтримання єдності конституційного правопорядку.

У праці детально аналізуються питання тлумачення Конституції України, акцентуючи увагу на практиці Конституційного Суду. Висвітлюється сутність конституційного тлумачення як важливого механізму впровадження та захисту Конституції, його значення для забезпечення верховенства права, стабільності державної системи і дотримання принципу юридичної визначеності. Окрему увагу приділено основним методологічним підходам до інтерпретації норм Конституції: буквальному, системному, телеологічному та функціональному. Автори підкреслюють необхідність комплексного підходу до аналізу при винесенні відповідних судових рішень.

Наукова стаття присвячена аналізу проблемних аспектів процесу тлумачення Конституції України та законів України, які здійснюються Конституційним Судом України. Акцентуємо увагу на тому, що тлумачення Конституції є специфічною правовою діяльністю цього органу, основна мета якої полягає в охороні Основного Закону, забезпеченні стабільності конституційного устрою, гарантуванні прав і свобод людини та громадянина, підтриманні всіх форм реалізації права, а також у запобіганні різноманітним видам правопорушень.

Ключові слова: *Constitutional Court of Ukraine, interpretation, Constitution, interpretation.*

Lysenko S. V., Nestor V. R., Baranovska V.M. Problems of interpreting the constitution in the context of the practice of the constitutional court

Legal interpretation is an integral part of the process of implementing legal norms. Its necessity is due to the fact that regulatory legal acts contain general and sometimes abstract provisions, set forth not only in a sign system or linguistic-structural format, but also in "legal language". This requires significant intellectual efforts involving both subjective and objective application of legal and other specialized knowledge. Today in Ukraine, the issue of interpreting legal norms is extremely relevant, especially among practicing lawyers. Interpretation of norms is carried out by all subjects who implement them, which emphasizes the importance of classifying types of interpretation according to the subjects who perform it. The article is devoted to considering the concept of official interpretation of the Constitution as a legal activity aimed at clarifying the content of constitutional norms to ensure their effective implementation in practice. The main aspects of such interpretation are determined, in particular its boundaries, subjects, forms of implementation and legal consequences. The differences between interpretation and law enforcement and lawmaking processes are separately analyzed, which allows us to argue its unique function in the structure of the legal system. Special emphasis is placed on the importance of official interpretation as a mechanism for maintaining the unity of the constitutional legal order.

The work analyzes in detail the issues of interpretation of the Constitution of Ukraine, focusing on the practice of the Constitutional Court. The essence of constitutional interpretation as an important mechanism for implementing and protecting the Constitution, its importance for ensuring the rule of law, the stability of the state system and compliance with the principle of legal certainty is highlighted. Special attention is paid to the main methodological approaches to the interpretation of the norms of the Constitution: literal, systemic, teleological and functional. The

authors emphasize the need for a comprehensive approach to analysis when making relevant court decisions.

The scientific article is devoted to the analysis of problematic aspects of the process of interpreting the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, which are carried out by the Constitutional Court of Ukraine. We emphasize that the interpretation of the Constitution is a specific legal activity of this body, the main goal of which is to protect the Basic Law, ensure the stability of the constitutional system, guarantee the rights and freedoms of man and citizen, support all forms of the implementation of law, as well as prevent various types of offenses.

Key words: *constitutional and legal responsibility, subjects, grounds, public authorities, Constitution.*

Постановка проблеми. Питання інтерпретації правових норм залишається актуальним протягом усього розвитку юриспруденції як науки та юридичної практики. Поява писаних конституцій спричинила необхідність розробки механізмів забезпечення їх верховенства та перевірки відповідності актів поточного законодавства конституційним нормам. Проте визнання певного акта неконституційним не завжди є найбільш оптимальним рішенням.

Суди володіють широкими можливостями для тлумачення, яке дозволяє застосовувати конституційні принципи, гармонізувати зміст законодавчих положень із основним законом країни. Такий підхід доволі поширений у західній юриспруденції, а також має місце в національній практиці. Тому особливо важливо досліджувати теорію конформного (узгодженого) із Конституцією тлумачення як у порівняльному аспекті, так і в контексті теоретичних та практичних реалій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтерпретації правових норм завжди привертала особливу увагу як науковців, так і практиків. У сфері теоретичних досліджень цієї теми активно працюють вчені з різних країн світу. Значний внесок у розвиток теорії інтерпретації здійснили такі видатні дослідники, як Є. В. Васьковський, М. М. Коркунов, Г. Ф. Шершеневич, С. С. Алексєєв, П. Є. Недбайло і О. С. Піголкін.

Мета статті. Мета статті полягає у поглибленому теоретичному аналізі проблематики тлумачення Конституції України в контексті практики Конституційного суду України.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поділяється на офіційне та неофіційне. Офіційне тлумачення здійснюється компетентними державними органами, і його результати є обов'язковими для всіх суб'єктів права. Цей вид тлумачення, своєю чергою, класифікується на автентичне та легальне. Автентичне тлумачення надається тим органом, який створив відповідний нормативний акт, і для цього йому не потрібен спеціальний дозвіл, оскільки його функція базується на відповідній компетенції.

Правотворчий орган забезпечує автентичне тлумачення як у самому тексті нормативного акту (через дефінітивні норми), так і в спеціальних актах. Легальне тлумачення проводиться органом, що має спеціальне законодавче уповноваження. Окрім цього, існує ненормативне офіційне тлумачення, яке має правозастосовний характер. На стадії безпосереднього правозастосування процес аналізу та вибору (тлумачення) норми права є невіддільною складовою правозастосування.

Неофіційне тлумачення, у свою чергу, здійснюється різними суб'єктами, але його результати зазвичай не мають юридичної обов'язковості. Це тлумачення поділяється на повсякденне, професійне та доктринальне.

Доктринальне тлумачення здійснюється науковцями в галузі права, які формують його результати у письмових (монографії, наукові статті, коментарі наукового чи науково-практичного характеру, експертні висновки тощо) або усних (публічні виступи, лекції, рекомендації, поради тощо) формах. Ці матеріали можуть безпосередньо слугувати для практичного застосування фахівцями юридичного поля.

Таким чином, суб'єктом тлумачення норм права є фізична особа, яка здійснює інтелектуальну діяльність із виявлення змісту тексту нормативного документа та його пояснення для інших. Офіційне тлумачення значною мірою залежить від ролі Конституційного Суду, тоді як у неофіційному аспекті ключовим виступає доктринальне тлумачення. Саме йому варто приділити особливу увагу.

Конституційний Суд як суб'єкт інтерпретації права отримує відповідні повноваження для тлумачення завдяки своєму статусу та значенню Конституції держави, що є її Основним законом, а також нормативно-правових актів, які встановлюють регулювання ключових суспільних відносин.

У юридичній літературі акцентується увага на складності та багатогранності норм і положень конституції, а також законів, які тлумачить Конституційний Суд. Це обумовлює необхідність розробки системи підходів до їхнього тлумачення та визначення різновидів такого тлумачення, що забезпечують всебічне й комплексне розуміння змісту норм і приписів. Важливим залишається завдання повноцінного відображення волі суб'єкта, який прийняв або схвалив конституційний акт, у результатах цього тлумачення. Аналіз практики інтерпретації правових норм органами конституційної юрисдикції, а також оцінка стану наукового дослідження питань, пов'язаних із тлумаченням норм права Конституційним судом, дозволяють зробити обґрунтований висновок про те, що правова доктрина поки не виробила єдиного підходу до характеристики способів тлумачення, які застосовує Конституційний Суд. До таких способів належать буквальне, розширене та обмежене тлумачення, а також граматичний, логічний, системний, історико-політичний і телеологічний підходи [1, с. 11].

О. Кадикало слушно підкреслює, що діяльність Конституційного Суду України з офіційного тлумачення Конституції перебуває на етапі свого становлення та розвитку. Дослідниця наголошує на тому, що в інтелектуальному контексті це є одним із найскладніших напрямів державної діяльності [2, с. 156].

Суддям Конституційного Суду України, виконуючи функцію інтерпретації конституційних норм і законодавчих положень, потрібен високий рівень наукової компетенції, глибокі знання у сфері правозастосовчої практики, а також широке юридичне мислення, яке охоплює не лише аспекти національного права, але й особливості зарубіжного законодавства та міжнародного права. Крім того, вони мають враховувати можливі тенденції соціального розвитку та прогнозувати їх вплив на правову систему [3, с. 213].

Цікавою є думка науковця П. Синицина, який зазначає, що проблема інтерпретаційної діяльності нерозривно пов'язана із питаннями правозастосування й реалізації права в цілому. У цьому контексті варто наголосити, що тлумачення виходить за межі суто правозастосовної практики. Інтерпретаційна діяльність відіграє значущу роль і у сфері правотворення, оскільки розробка та ухвалення нових законів потребують аналізу змісту й значення вже існуючих нормативних актів. Крім того, вона має важливе значення у науковій галузі [4].

Таким чином, тлумачення права проявляється в різноманітних формах його реалізації. Одночасно інтерпретаційна діяльність є самостійною складовою, адже її необхідність зумовлюється потребою чіткого розуміння змісту чинних норм як у процесі правотворення, так і в правозастосуванні.

А. Селіванов зазначає, що основною перевагою тлумачення як діяльності Конституційного Суду є розуміння сенсу, основ та логіки права у взаємозв'язку з конкретними юридичними формулами й проблемами. Таким чином, тлумачення правових норм, категорій і понять, яке здійснює Конституційний Суд, фактично продовжує роботу Верховної Ради України щодо забезпечення правопорядку в державі. Однак це відбувається виключно через збагачення реальної правової бази суспільного життя [5, с. 37].

За висновком В. Лемака, тлумачення конституції можна розділити на два ключові різновиди залежно від отриманого результату. Перший – звичайне тлумачення, метою якого є виявлення і розкриття змісту конституційного тексту. Другий – «конституційне конструювання» (constitutional construction), яке не обмежується лише розкриттям змісту, а фактично створює нову конституційну норму [6, с. 432].

Тлумачення, з методологічної точки зору, можна сприймати як розшифровку переданої інформації – це найменш дискусійний сенс. Воно також передбачає такі аспекти, як розуміння, адаптацію, переклад, поширення і навіть трансформацію у вигляді зміни акцентів чи завершення тексту. По суті, термін «тлумачення» означає, що існує певний авторитетний текст, з яким у процесі прийняття рішення необхідно встановити певний зв'язок [7, с. 292].

Таким чином, офіційне тлумачення, яке надає Конституційний Суд України, має надзвичайно важливе значення в юридичній та інтерпретаційній діяльності. Його унікальність полягає в тому, що: воно здійснюється санкціонованим органом, який уповноважений на проведення такого типу тлумачення; має найвищу юридичну силу порівняно з тлумаченнями, наданими іншими суб'єктами – органами, установами чи організаціями; результати цього тлумачення обов'язкові для виконання всіма суб'єктами, включно із самим Конституційним Судом України.

Крім того, це тлумачення відіграє ключову роль у розв'язанні юридичних колізій і конфліктних ситуацій у конституційно-правовому просторі країни. Його значущість проявляється у формуванні правильного розуміння та практичного застосування норм Конституції з урахуванням змінюваних соціальних і правових умов. Водночас воно є важливим інструментом розвитку конституційного права України.

Проблема меж конституційного тлумачення є актуальною темою, яка постійно викликає дискусії серед науковців. Зокрема, дехто вважає, що Конституційний Суд України під час інтерпретації положень Конституції не має повноважень виходити за її рамки, оскільки це може призвести до порушення самої Конституції. Основна функція Суду полягає у тлумаченні норм Конституції, але не у їх зміні чи створенні нових положень. В процесі нормативного або казуального тлумачення Суд не повинен модифікувати існуючі норми. Внесення додаткових елементів до існуючих положень розглядається як узурпація законодавчих повноважень, яка виходить за межі його компетенції.

Процес тлумачення Конституції супроводжується низкою значних проблем, які мають вагомое теоретичне та практичне значення для ефективного функціонування правової системи України. Особливу увагу слід звернути на загальний і абстрактний характер формулювань окремих конституційних норм. З огляду на свою природу, Основний Закон побудований на широких категоріях, що мають бути адаптовані до різноманітних історичних і суспільно-політичних умов. Однак така особливість відкриває простір для неоднозначного трактування окремих положень. Як приклад можна навести поняття «гідність людини», «соціальна держава», «державна безпека», які не отримали чітких правових визначень, що ускладнює їхнє практичне застосування.

Однією з важливих проблем залишається політизація процесу тлумачення. Конституційний Суд, який має слугувати гарантом верховенства Конституції, часом зазнає політичного впливу з боку сторін, які звертаються до нього, або інших гілок влади. Це особливо помітно у випадках, що стосуються розподілу владних повноважень, внесення змін до виборчого законодавства, реформ системи правосуддя чи антикорупційних органів. Подібні ситуації підривають довіру до суду та знижують суспільний авторитет його рішень.

Одним із ключових викликів залишається нестабільність та непередбачуваність судової практики. Конституційний Суд часом змінює свою правову позицію, що породжує юридичну невизначеність. Це особливо помітно у випадках, пов'язаних із питаннями депутатської недоторканності чи розподілу повноважень між Президентом і парламентом, коли трактування суттєво варіювались у різні періоди. Такі коливання підривають правову визначеність, яка є фундаментальним елементом верховенства права.

Одним з прикладів виявлених проблем є окремі рішення Конституційного Суду України. Зокрема, справа щодо так званого «мовного закону» стала предметом активного обговорення в суспільстві. Суд зіткнувся з необхідністю тлумачення положень Конституції, які регулюють питання державної мови та забезпечення прав національних меншин. Завдання полягало у досягненні балансу між захистом суспільних інтересів та дотриманням прав людини [8].

У своєму рішенні Конституційний суд наголосив, що українська мова є незмінним елементом державності України, яка бере свій початок ще з давньокіївського періоду. Визнано, що функціонування української мови як державної є ключовою умовою існування соборності та державності країни. Саме тому будь-які спроби змінити юридичний статус української мови на території України є неприйнятними, оскільки такі дії порушують конституційний устрій, становлять загрозу національній безпеці і ставлять під сумнів сам факт існування української державності [8].

Суд зазначив, що знання української мови як державної є обов'язком кожного громадянина України. Водночас кожен має право вільно обирати мову або мови для спілкування в приватному житті, про що повідомили у Конституційному Суді України.

На нашу думку, така позиція є цілком обґрунтованою. Адже, якщо б Конституційний суд тлумачив би положення інакше, це призвело б до порушення Конституції України, який закріплює основні права людини у тому числі й право вільно обирати мову, що передбачено статтею 10 Основного Закону.

У рішенні № 5-р/2018 Конституційний Суд України акцентував увагу на важливому положенні Конституції, зокрема третій частині статті 22, яка передбачає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до наявних нормативних актів забороняється звужувати зміст і обсяг прав та свобод, які вже існують. При цьому Суд розглядає цю норму не як ізолювану, а як елемент системного підходу у взаємодії з іншими положеннями Конституції, надаючи їй значення складової загальної гарантії прав людини. [9].

У своєму рішенні Конституційний Суд України аналізував частину третю статті 22 Конституції, яка встановлює заборону на звуження змісту та обсягу прав і свобод людини під час ухвалення нових законів [10]. Суд дійшов висновку, що обмеження прав можуть бути допустимими, за умови, що вони не порушують їх "сутність". Зокрема, він визнав неконституційною норму, яка скасувала пільги для ветеранів праці, оскільки це звужувало їхнє право на соціальний захист. Однак інші законодавчі зміни, які не торкалися основного змісту прав, були визнані прийнятними.

Це рішення ми розглядаємо як значний крок у забезпеченні соціальних прав громадян. Конституційний Суд продемонстрував прихильність до принципу неприпустимості обмеження вже встановлених гарантій. Проте, на нашу думку, поняття "сутність права" потребує більш точного формулювання, адже наразі воно створює можливість для різного тлумачення в майбутній практиці застосування права. Ми висловлюємо підтримку ідеї закріплення чітких критеріїв на законодавчому рівні для підвищення правової визначеності.

Висновки. Тлумачення Конституції України, яке здійснюється Конституційним Судом України, являє собою складний і системний процес. У його рамках використовується різноманіття методів інтелектуально-пізнавальної діяльності, спрямованих на уточнення та офіційне пояснення справжнього змісту положень Конституції. Ця процедура відбувається на запит уповноважених суб'єктів, слідуючи чітко встановленому порядку, і завершується прийняттям офіційного акта, який закріплює результати такого тлумачення.

Офіційне тлумачення положень Конституції України, слугує гарантією конституційної законності в державі та забезпечує правильне застосування правових норм на практиці. Це, своєю чергою, сприяє захисту конституційних прав і свобод громадян. Завдяки такому тлумаченню Конституційний Суд очищує правову систему країни від положень, що суперечать Основному Закону, а також визначає напрями і межі для майбутнього нормативного регулювання.

Проблеми інтерпретації Конституції України часто обумовлені її високою складністю та багатозначністю формулювань, які нерідко викликають суперечливі тлумачення. До цього додається потреба враховувати широкий спектр правових норм і загальний контекст. Найбільші труднощі виникають у зв'язку з недостатньою чіткістю окремих положень, суперечностями між різними конституційними нормами, а також необхідністю враховувати динамічні соціально-політичні зміни в країні.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк В. Л. Багатоаспектна процедура тлумачення правових норм. Інформація і право. 2016. № 1 (16). С. 79–84.
2. Кадикало О. І. Проблеми тлумачення норм права в умовах розвитку української державності. Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України. 2005. № 2. С. 212–218.
3. Малярчук О. М.; Сьох К. Я. Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України. Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення. 2021. С.69-72. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/001c913b-c774-4311-a6f7-fc7fcc79d95/full>
4. Синицин П. Сутність і межі інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. Право і суспільство. 2019. Т. 3, № 1. С. 74–80. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-13>
5. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства. *Право України*. 1999. №10. С. 37–40.
6. Лемак В., Бадида А. Тлумачення права: проблеми визначення поняття, складу, практичної потреби. Фахове юридичне видання «Публічне право». 2019. №. 4 (36). Р. 133–143. URL: <https://doi.org/10.37374/2019-36-15>
7. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2224>
10. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

